

Ярема О. Б.,
аспірант

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ТИПОЛОГІЯ І ФУНКЦІЇ АЛЮЗІЙ

Анотація. У статті розглядаються основні функції алюзій у текстах художнього стилю на основі напрацювань зарубіжних і вітчизняних учених. Визначено, що функції алюзій корелюють із типами цього мовного явища, які діляться на основі тематичного, структурного й семантичного критеріїв. Запропоновано власну класифікацію алюзій за тематичним принципом. Відповідно, виокремлено такі класи, як міфологічні, теологічні, історично-соціальні, літературні, фольклорні, побутові, особові та арт-алюзії.

Ключові слова: алюзія, функції алюзії, класифікація алюзій, література.

Постановка проблеми. Текстова площина як базис існування й вираження властивостей багатьох стилістичних засобів розкриває потенціал функціональної спрямованості мовних явищ. Існуючи поза текстом і контекстом, будь-який стилістичний прийом є обмеженим у повноті своїх виражальних можливостей. Алюзія поряд з іншими стилістичними фігурами крізь призму конотативних асоціацій і прагматичної зумовленості володіє спектром функцій, які досягають найбільшої повноти вияву в літературних художніх текстах. Іншими словами, алюзія є засобом утілення авторського задуму або ідеї, думки, а її стилістична функція – призначенням, спрямуванням цього задуму.

Розширену класифікацію функцій алюзії, що базується на загальній стилістичній направленості інтертекстуальних елементів, запропонували дослідники О.М. Дронова, А.А. Тютенко, В.П. Гайдар, Д.А. Протопопова, О.В. Васильєва, Б.Д. Лобжанідзе, І.Б. Александрова, С.Р. Авраменко. Глибинним дослідженням стилістичного феномена алюзії займається переважно саме російська школа науковців.

Метою статті є комплексне виокремлення основних типів алюзивних одиниць у текстах літератури, а також комплексний аналіз функцій цього мовного явища в текстовому вимірі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожен із науковців у межах специфіки свого напряму дослідження виділяє різні функції, більшість із яких пересікаються й різняться лише номінативно. Серед них головним чином виділяємо *естетико-пізнавальну* (О.М. Дронова), *функцію підтексту* (О.М. Дронова, О.О. Лавриненко, Б.Д. Лобжанідзе) *оцінно-характеризуючу функцію, або характерологічну* (О.М. Дронова, А.А. Тютенко, І.Б. Александрова, В.П. Гайдар), а також *емотивно-експресивну* (В.П. Гайдар, А.А. Тютенко).

На думку О.М. Дронової, у структурі стилістичної функції розрізняють дві сторони, одна з яких тяжіє до авторської складової та є способом вираження думок, ідей чи почуттів автора, а інша – належить адресату че-

рез можливість впливу на нього і його сприймання тексту. У просторі художнього тексту ці сторони взаємозумовлені й переплетені між собою, створюють так звану двосторонню єдність – з боку автора і з боку читача [3, с. 47].

Варіативність функціональної спрямованості алюзії залежить від середовища тексту, у якому існує це мовне явище, тобто в літературі, публіцистичних текстах або рекламній площині функції можуть відрізнитись. Окрім того, алюзія може виконувати функції й інших стилістичних засобів, через які вона виражається, а саме: порівняння, метафори, гіперболи, символу, інтенсифікатора значення, створювати конотації, імплікації, підтекст [6, с. 15]. Одним із найбільш частих виявів такого поєднання є метафорична алюзія та символна алюзія, а серед характеристик функцій – імплікативне значення й підтекст.

Аналізуючи драматургічні твори першої половини ХХ століття англо-ірландських авторів, О.М. Дронова стверджує, що функція підтексту або імпліцитності алюзії залежить від фонових знань читача, наявних до моменту прочитання художнього твору. Критеріями, що регулюють, на думку дослідниці, структурно-смыслові моделі алюзивного підтексту є характер репрезентації алюзивного факту в літературному тексті, серед яких власна назва, цитата тощо й частота появи однотематичної алюзії [3, с. 51]. Основою виникнення підтексту є взаємодія денотативних і конотативних значень слів, а також їх асоціативних зв'язків [5, с. 1].

Алюзія часто є засобом непрямого опису або характеристики певного персонажа чи явища. Порівнюючи суб'єкт або об'єкт, про який ідеться в тексті, автор удається до його оцінювання, вираження авторського ставлення через алюзивний прийом. У цьому випадку мова йде про вираження оцінно-характеризуючої функції. Як стверджує О.М. Дронова, через те що денотат кожного алюзивного факту має певну фіксовану соціальну оцінку, застосування алюзії стосовно нового персонажа в новому тексті зіставляє його з цим денотатом [3, с. 55]. Не обов'язковим, на нашу думку, є й повне зіставлення рис денотата алюзії з рисами чи поведінкою нового персонажа. В одних випадках ці характеристики можуть збігатися, а в інших – алюзивний денотат може бути суперечністю до образу суб'єкта, який характеризує, створюючи контраст між порівнянням.

З погляду різноплановості аналізу наповнення художнього твору, елементи, що формують і вибудовують його зміст, структуру, надають стилістичного забарвлення, є невід'ємними конституентами, які допомагають автору увиразнити й емоційно збагати текст. Конструктивна функція алюзії як ключового елемента структури твору виявляється в реалізації двох підвидів цієї функції – створення історичного контексту й орнаментального (декоративного) вживання алюзії [3, с. 56]. Не рідкістю є випадки,

коли в літературі використана алюзія, яка може міститись, наприклад, у заголовку тексту й задавати напрям розгортання сюжету всього твору.

Згідно з С.Р. Авраменко яка ділить алюзії на номінативні алюзії та алюзивні цитати, цей стилістичний прийом, окрім сатиричного зображення персонажів, використовується для такого: а) експлікації певних періодів життя персонажа; б) характеристики міжособистісних стосунків; в) характеристики діяльності осіб; г) експлікації інтелектуальних і духовних запитів індивіда; д) експлікації емоційного стану персонажа; е) морально-етичної характеристики персонажа [1], які з погляду класифікації О.М. Дронової відповідають оцінно-характеризуючій функції.

Дещо відмінною є класифікація функцій за А.А. Тютенком, котрий досліджував функціональні особливості алюзії у пресі німецькомовних країн. Оскільки основною метою публіцистики є надання інформації або її розважальний характер, то алюзія в межах цих параметрів може бути використана для реалізації іронії або в комплексі естетико-емоційних засобів. В окремих випадках автор виокремлює експресивну функцію алюзії, що виходить на перший план і поєднується з іншими додатковими, серед яких емотивна, оцінювальна й естетична. Загалом ці функції притаманні будь-якому стилістичному прийому [10, с. 5].

Слідом за Н.М. Семешко ми визначаємо алюзію як лінгвопоетикальний засіб, що є індикатором утілення інтертекстуальних зв'язків [8, с. 13]. Однак для реалізації розмаїття своїх функцій алюзія характеризується й певними типологічними особливостями. Диференціація різних типів алюзій дає змогу читачеві легше віднайти інтертекстуальні зв'язки з денотатом, зрозуміти їхню спрямованість і конотації.

Типологія та класифікація алюзій основною мірою залежить від фактора, що визначає поділ алюзій. Такими факторами може бути тематика алюзій (М.Д. Тухарелі, О.М. Дронова), їх структурні (К.М. Коваленко, С.С. Алешко-Ожевська, С.Р. Авраменко) або семантичні особливості (О.М. Дронова, М.В. Воробйова, В.П. Москвін).

Функціональне навантаження, що несуть алюзивні одиниці, прямо пропорційно пов'язані з їхньою структурою і смислом, закладеним у них. Свого часу К.М. Коваленко на основі проведеного дослідження здійснила класифікацію алюзій, побудовану на основі диференціації їхніх структурних особливостей [4, с. 66]. Дослідниця виділила так два типи алюзій – просту (однозначну й багатозначну) та складну (комбіновану й багатокомпонентну). Функції алюзії перебувають у взаємозв'язку з типами алюзій. Прості алюзії загалом відповідають за втілення функції образної характеристики, яка корелює з функцією оцінювання. Складна багатокомпонентна алюзія, що функціонує для увиразнення подій твору, реалізує моделювальну функцію. Функція добування додаткової інформації притаманна всім типам виокремлених алюзій [4, с. 112].

Проте частіше в науковій літературі можна зустріти виокремлення типів алюзій залежно від їх формального вираження – *однослівного* чи *текстового* (О.М. Дронова, С.С. Алешко-Ожевська, Д.В. Дюрішин, А.Б. Циренова).

Алюзивності слову або сполученню чи іншому відрізку тексту надає маркер-сигнал, який натякає на попередній текстуальний референт.

Групу однослівних або ономастичних [7] алюзій становлять їх конкретні підвиди – оніми різного походження, серед яких антропоніми – власні імена, топоніми – географічні назви [3], ктематоніми – назви історичних подій, теоніми – назви богів, демонів, міфологічних персонажів, космоніми – назви планет, зірок тощо [9].

Алюзивні цитати, у свою чергу, об'єднують два та більше слова й, на відміну від звичайної цитати, уводяться без лапок, модифікують зміст висловлювання чи тексту із семантичного боку або з формального на рівні мінімальної зміни звуку чи закінчень. Але, окрім однослівних алюзій і алюзивних цитат, натяк може міститись і в словосполученні або реченні, яке не є цитатою якогось літературного тексту, а може відсилати читача до іншого, вербального або невербального, об'єкта. Здебільшого такі словосполучення є імпліцитними, оскільки розпізнати їх доводиться через змістову складову алюзії, а не зовнішнє вираження, що характерне для онімів і алюзивних цитат.

На основні графічного, семантичного, функціонального критеріїв, а також критерію вживаності О.М. Дронова [3, с. 80] виділила такі класифікації алюзій: 1) семантико-стилістична, 2) текстологічна, 3) тематична. Джерелом тематичної атрибуції можуть бути біблійні й релігійні тексти, літературні тексти, виокремлюючи античні (С.С. Алешко-Ожевська) і шекспірівські (Д.А. Протопопова) претексти, дитячі та смішні римівки (Л.П. Прохорова, С.С. Алешко-Ожевська), міфи, фольклорні тексти, історичні реалії, рекламні слогани. Також об'єктом алюзій є особи, місця, події, твори живопису, факти мистецтва (Б.Д. Лобжанідзе), скульптури й інші об'єкти (О.М. Дронова).

Виходячи із власних міркувань і досліджуваної вибірки, що базується на британських літературних модерних текстах, ми в роботі виокремлюємо такі тематичні класи алюзій:

1) міфологічні – об'єднують алюзії, які посилаються на явища, об'єкти й персонажів різних національно-культурних міфологічних циклів, наприклад: *He ran over the headings of his speech: Irish hospitality, sad memories, the Three Graces, Paris, the quotation from Browning* (Дж. Джойс "The Dead"). Джерельною базою алюзії *Three Graces* є давньогрецька міфологія. Мова йде про трьох богинь радості й кохання – Аглаю, Ефросинію і Талію;

2) теологічні – містять алюзивні одиниці, які посилаються на священні літературні тексти, такі як Біблія, Коран, Талмуд тощо, або співвідносяться з релігійними предметами, суб'єктами, явищами, подіями, наприклад: *I am weak, my knees are weak. I shall be strong when the words come* (В.Б. Сйтс "Where There is Nothing"). У виділеній текстовій алюзії ми можемо упізнати фразу із Псалму 109:24 *My knees are weak through*. Хоча формально вона не відповідає оригіналу, але за допомогою маркерів легко ідентифікується;

3) літературні – містять натяки на літературні твори, епізоди, сюжети, фрази, репліки, події чи персонажі цих творів, наприклад: *Brackley: Ah, the green-eyed monster!* (В.С. Моем "A Man of Honour"). *The green-eyed monster* є алюзією на однотипну фразу із драми "Othello" В. Шек-

спіра. Функція алюзії в цьому випадку виключно характеризується;

4) історично-суспільні – посилення, що співвідносять з історичними фактами, реаліями, подіями або особами, якщо вони відіграли певну історичну роль і згадка їхнього імені у творі відсилає читача не до особистісних рис індивіда, а до історичної значущості його вчинків, які викликають певну аналогію в читача, наприклад: *There I saw one I knew, and stopped him, crying "Stetson! You who were with me in the ships at Mylae!..."* (Т. Еліот "The Waste Land"). Алюзивний маркер *Mylae* відсилає читача до згадки про битву 290 р. до н. е. під час Першої Пунічної війни. У тексті згадка використовується з метою звернення до співрозмовника як до побратима, який розділив перемогу першої морської битви Римської імперії;

5) фольклорні – натяки на об'єкти, явища або інші реалії з художньої колективної літературної та музичної творчої діяльності народу, наприклад: *Here we go round the prickly pear / Prickly pear prickly pear* (Т. С. Еліот "The Hollow Man"). Алюзія *Here we go round the prickly pear* є уривком із римівки "Here we go round the mulberry bush..." і свідчить про абсурдність ситуації, описаної у вірші;

6) побутові – об'єднують у цьому класі алюзії на повсякденні явища, темпорально близькі із середовищем тексту, у якому вжиті алюзії, й містять імпліцитні асоціативні характеристики поза прямою семантикою назви об'єкта чи явища, наприклад: *That if nothing drastic is done / Aeroplane and Zeppelin will come out* (В.Б. Сйтс "Lapis Lazuli"). *Aeroplane* і *Zeppelin* є алюзіями, оскільки їх згадка в тексті твору є натяком на події війни, а ці назви є марками німецьких дирижаблів, що бомбардували Лондон. Саме згадка їх як негативних об'єктів розкриває глибину змісту вірша;

7) арт-алюзії – це посилення на музичні твори композиторів або об'єкти мистецького характеру, наприклад: *Under the penitential gates / Sustained by staring Seraphim / Where the souls of the devout / Burn invisible and dim* (Т.С. Еліот "Mr. Eliot's Sunday Morning Service"). Ці слова є описом картини А. Караччі, що зображує Чистилище й так викликає асоціації з подіями тексту й зображенням на полотні;

8) особові – згадки персоналій, діяльність яких співвідносять із певним родом занять. Найчастіше такі алюзії вживаються при порівняннях, наприклад: *When Mr. Apollinax visited the United States / His laughter tinkled among the teacups*. (Т.С. Еліот "Mr. Apollinax") Алюзія *Mr. Apollinax* стосується згадки про британського філософа Б. Рассела.

У роботі ми також уважатимемо алюзією як однослівні імплікативні одиниці алюзивні словосполучення й алюзивні цитати. Алюзивні одиниці, у свою чергу, ділимо на прямі – їх ідентифікація проходить легко завдяки відсутності змін, що вимагають від читача зусиль для їх розпізнавання, та опосередковані – зумовлені будь-якими трансформаціями в новому контексті.

Висновки. Отже, можемо підвести підсумок, що специфіка функціонування і класифікації алюзії досліджувалась багатьма українськими й зарубіжними науковцями, які на основі різних характерологічних принципів і критеріїв вибудовували власну класифікацію. Найбільш прийнятною, виходячи з мети роботи, ми обрали тематичну таксономію, що включає міфологічні, теологічні, історико-соціальні, фольклорні, літературні, побутові, особові й арт-алюзії. Загалом із формального погляду у площині

тексту алюзія ділиться на однослівну, фразову або цитатну, а з семантичного – базується на аналізі варіантів актуалізації значення алюзії в контексті її вживання.

Література:

1. Авраменко С.Р. Стилистичні функції алюзій у романі Джеймса Хайнса «Розповідь лектора» / С.Р. Авраменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/gv/2007_11/1/articles/Volume%201/Svitova%20literatura/1_Avramenko.pdf.
2. Алешко-Ожевская С.С. Фразеологический состав английского языка и проблемы аллюзивности художественного текста : дисс. ... канд. филол. наук / С.С. Алешко-Ожевская. – М., 2006. – 142 с.
3. Дронова Е.М. Стилистический прием аллюзии в свете теории интертекстуальности (На материале языка англо-ирландской драмы первой половины XX века) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Е.М. Дронова. – Воронеж, 2006. – 182 с.
4. Коваленко Е.Н. Когнитивные аспекты сказочной аллюзии (на материале английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Е.Н. Коваленко. – Томск, 2007. – 180 с.
5. Лобжанидзе Б.Д. Аллюзия в произведениях Сидни Шелдона / Б.Д. Лобжанидзе [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2011/II/uch_2011_II_00009.pdf.
6. Лушникова Г.И. Интертекстуальность художественного произведения : [учеб. пособ.] / Г.И. Лушникова. – Кемерово, 1995. – 81 с.
7. Москвин В.П. Аллюзия как фигура интертекста / В.П. Москвин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://grani.vspu.ru/files/publics/1389778094.pdf>.
8. Семешко Н.М. Типология интертекстуальности сонетів Е. Спенсера: Форми і функції алюзії / Н.М. Семешко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzl_2010_4.1_4.pdf.
9. Тухарели М.Д. Аллюзия в системе художественного произведения : дисс. ... канд. филол. наук / М.Д. Тухарели. – Тбилиси, 1984. – 167 с.
10. Тютенко А.А. Структура і функції алюзії у пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.А. Тютенко. – Харків, 2000. – 20 с.

Ярема О. Б. Типология и функции аллюзий

Аннотация. В статье рассмотрены основные функции аллюзий в текстах художественного стиля на основе работ зарубежных и отечественных ученых. Определено, что функции аллюзий коррелируют с типами этого языкового явления, которые делятся на основе тематического, структурного и семантического критериев. Предложена собственная классификация аллюзий по тематическому принципу. Соответственно, выделены следующие классы, такие как мифологические, теологические, историко-социальные, литературные, фольклорные, бытовые, личные и арт-аллюзии.

Ключевые слова: аллюзия, функции аллюзии, классификация аллюзий, литература.

Yarema O. B. Typology and functions of allusion

Summary. The article describes the basic functions of allusions in the texts of the artistic style based on approaches of foreign and Ukrainian scientists. It was determined that the function of allusions correlate with its types that are distinguished by thematic, structural and semantic criteria. Own classification of allusions according to thematic criteria was proposed. Thus, the following classes such as mythological, theological, historical, literary, folklore, common, personal and art allusion were defined.

Key words: allusion, allusive function, classification of allusion, literature.